

4. Масол Л. Теоретико-методичні засади викладання інтегрованого курсу «Художня культура» в 10 класі // Художня культура. 10 клас. Тематичні розробки уроків –Харків : Ранок, 2010. – С. 3–30.

5. Мінасян Н. Г. Художня культура: творчі завдання, тести, кросворди / Наталія Мінасян. – Київ : Шк. світ, 2011. – 120 с. – С. 4–15.

6. Рагозіна В. В. Вчимося творити у мистців: методика художньо-творчої діяльності дитини / В. Рагозіна // Мистецтво та освіта. – 2016, №1 (79). – С. 24–30.

7. Художньо-педагогічна інтерпретація творів мистецтва / [О. Просіна; зав. каф. управління освітою Луганського ОІППО] // Мистецтво та освіта. – 2013. – № 3 (69). – С. 18–24.

8. Художньо-естетичний цикл. 2017–2018 навчальний рік. Методичні рекомендації // Витяг з додатка до листа Міністерства освіти і науки України від 09.08.2017 р. № 1/9–436 «Щодо методичних рекомендацій про викладання навчальних предметів у загальноосвітніх навчальних закладах у 2017/2018 навчальному році».

REFERENCES

1. Barb-Gall, F. (2007). *Kak govorit s detmi ob iskusstve* [How to talk with children about art]. St. Petersburg: Izd. "Arka".

2. Zhabliak, M., & Papish, L. (2017). *Mystetstvo. 8 klas. Mii konspekt* [Art. 8th Grade. My notebook]. Uzhhorod: Informatsiino-vydavnychiy tsentr ZIPPO.

3. Masol, L. (2002). *Kontsepsiia khudozhno-estetichnoho vykhovannia uchniv u zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh Ukrainy* [Concept of artistic and aesthetic education of students in general educational institutions of Ukraine]. Shkilnyi Svit, 9 (137), 1–16.

4. Masol, L. (2010). *Teoretyko-metodychni zasady vykladannia intehrovanooho kursu «Khudozhnia kultura» v 10 klasi* [Theoretical and methodical principles of teaching the integrated course "Art Culture" in the 10th Grade]. In *Khudozhnia kultura. 10 klas. Tematychni rozrobky urokiv* (pp. 3–30). Kharkiv: Ranok.

5. Minasian, N. H. (2011). *Khudozhnia kultura: tvorchii zavdannia, testy, krosvordy* [Art culture: Creative tasks, tests, crossword puzzles]. Kyiv: Shkilnyi svit.

6. Ragoza, V. V. (2016). *Vchymos tvoryty u myttsiv: metodyka khudozhno-tvorchoi diialnosti dytyny* [Learn to create from artists: Method of artistic and creative activity of the child]. *Mystetstvo ta Osvita*, 1 (79), 24–30.

7. Prosina, O. (2013). *Khudozhno-pedahohichna interpretatsiia tvoriv mystetstva* [Artistic and pedagogical interpretation of works of art]. *Mystetstvo ta Osvita*, 3 (69), 18–24.

8. *Khudozhno-estetychnyi tsykl. 2017/2018 navchalnyi rik. Metodychni rekomendatsii* [Artistic-aesthetic direction. 2017/2018 academic year. Methodical recommendation]. In *Vytiah z dodatka do lysta Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 09.08.2017 r. No 1/9-436 «Shchodo metodychnykh rekomendatsii pro vykladannia navchalnykh predmetiv u zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh u 2017/2018 navchalnomu rotsi»*.

Стаття надійшла до редакції 06.06.2018 р.

УДК 373.2.016:82

Гавриш Наталія Василівна,

доктор педагогічних наук, професор кафедри психології і педагогіки дошкільної освіти Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди,
м. Переяслав-Хмельницький, Україна, e-mail: n.rodinaga@ukr.net

ТЕХНОЛОГІЯ ЛІТЕРАТУРНОГО ПРОЕКТУ: ЯК ДОПОМОГТИ ДИТИНІ ВІДКРИТИ ВАЖЛИВІ СМИСЛИ ЗА ДОПОМОГОЮ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ?

Стаття присвячена інноваційній технології організації літературного проекту як особливій формі освітньої діяльності на основі одного або кількох літературних творів, у якій ключові ідеї твору (творів) задають смисли пізнавальній та продуктивній діяльності дітей. Наукове підґрунтя технології літературного проекту складають теоретичні положення психолого-педагогічних досліджень про особливості художньо-естетичного сприймання й привласнення дошкільниками змісту й ідеї художнього твору; смислоутворення, відкриття читачем/слухачем власних смислів у прочитаному. Обґрунтовано загальний алгоритм, чотири способи планування і здійснення літературних проектів, принципи відбору творів. Теоретичні положення підкріплено конкретними прикладами двох типів літературних проектів.

Ключові слова: літературний проект, художні твори, особисті смисли, інтеграція змісту і процесу навчання, синтез мистецтв.

Актуальність проблеми оновлення методів роботи з літературними творами зумовлюється, з одного боку, місцем і роллю художнього слова як ключового засобу виховання, навчання й освіти дітей, з іншого, – негативною тенденцією до зменшення місця і книги, і художнього слова в цілому в житті сучасної дитини, впливу на її особистість.

На важливість заохочення дітей до художньої літератури як мистецтва слова в різні часи вказували педагоги, психологи, психолінгвісти (Л. Айдарова, Р. Арнхейм Х. Барна, А. Богуш, Л. Виготський,

О. Запорожець, В. Зеньковський, Н. Карпинська, М. Коніна, Ю. Косенко, Ф. Сохін, Л. Таллер, Є. Тихеева, О. Ушакова, К. Ушинський, Л. Фесюкова, Є. Фльоріна, О. Шахнарович та ін.), підкреслюючи неперевершене значення літератури у формуванні світогляду дитини, розвитку мислення й уяви, збагачення емоційної сфери, сприйняття дивовижних зразків рідної мови.

Науковці справедливо відзначають, що освіта – процес здійснення людини в культурі – не можлива без знаходження та реалізації людиною свого смислу в цій культурі і свого місця в соціумі.

Таким чином, сенс освіти в контексті гуманістичної парадигми проявляється в утворенні смислів, у знаходженні й розкритті, виявленні особистістю себе і свого місця серед інших.

Згідно із задекларованими в державних освітніх документах гуманістичними цінностями, освіта в сучасних умовах має спрямовуватися на перетворення стандарту освіти з безособистісної форми узагальненості в особистісну культуру того, хто навчається, для набуття якої життєво необхідними є власний досвід пізнання, передусім самопізнання й розуміння, а значить о-своєння тих знань, які мають бути засвоєні у процесі пізнання (І. Бех, В. Кремень, О. Ляшенко, Т. Піроженко, О. Савченко, О. Хартман). Водночас, освіта, освітній процес, самі по собі не створюють смислів, вони можуть лише створити умови для виявлення та реалізації прагнення до смислу того, хто навчається (М. Бахтін, В. Біблер, Б. Гершунський, С. Курганов, А. Фурман та інші). Необхідна смислова координата для висвітлення життєвого простору та життєвого часу дітей та вихователя як безпосередніх учасників освітнього процесу. Саме таку смислову координату може задавати художній текст, книга, які мають неперевірені можливості щодо розвитку самопізнання й розуміння, виявлення людиною/дитиною власних смислів.

На жаль, як вже відзначалося, у традиційній практиці дошкільної і початкової освіти в роботі з літературними текстами використовують переважно застарілі підходи, за яких ігнорується значення практично-чуттєвого досвіду як ефективного механізму засвоєння дитиною літературного тексту, визначення значимих для себе смислів.

Інноваційна практика в експериментальних дошкільних закладах та 1–2 класах початкової школи протягом останніх п'яти років переконливо довела ефективність **літературного проекту** як особливої форми організації освітньої діяльності на основі одного або кількох літературних творів, у якій ключові ідеї твору (творів) задають смисли пізнавальній та продуктивній діяльності дітей. Тож **пропоновану технологію**, за нашим переконанням, не тільки можна, а й **корисно використовувати і**

в роботі з дошкільниками, і в навчанні молодших учнів початкової школи.

Наукове підґрунтя технології літературного проекту складають теоретичні положення психолого-педагогічних досліджень про особливості художньо-естетичного сприймання й привласнення дошкільниками змісту й ідеї художнього твору; смислоутворення, відкриття читачем/слухачем власних смислів у прочитаному (Т. Алієва, Х. Барна, Л. Виготський, О. Запорожець, Л. Таллер, О. Ушакова, А. Фурман та ін.). Коротко визначимо їх.

1. Нагальність упровадження літературного проекту як ефективного способу ознайомлення дітей із художнім словом пояснюється тим, що під впливом сучасного медіа-простору, в якому телевізор, Інтернет займають ключові позиції, у дітей формується «кліпове» мислення (проявляється в нездатності аналізувати будь-яку ситуацію та тримати образи прочитаного чи почутого в думці надовго). Педагоги і батьки останнім часом засвідчують, що прочитане вчора, сьогодні дитина не в змозі відтворити, а іноді й пригадати. Технологія літературного проекту, що пов'язана із проживанням дітьми змісту прочитаного в різних видах активності, зосередженням, зануренням дитини в процес реалізації змісту, стимулюванням аналітичних дій, допомагає запобігти цим негативним впливам (Н. Азарьонко, Ф. Гиренко, Т. Семеновських, Е. Тофлер, К. Фрумкін та інші).

2. Чим менша дитина за віком, тим важливішим для її зростання як особистості є власний практично-чуттєвий досвід. Історія освіти людства визначила найефективнішим способом саме активне навчання, тобто дієве включення особистості в процес учіння – це відбито і в народній мудрості: «Слухаю – забуваю, дивлюсь – пам'ятаю довго, дію – і розумію» (В. Зінченко, О. Лінник, О. Проскура, Н. Репкіна та ін.). Лише власний досвід пізнання, осмислення, яке є результатом внутрішньої інтелектуальної, духовної роботи, емоційної активності, дозволить привласнити ті соціокультурні надбання, які ми, дорослі, прагнемо передати дітям. Отже, не пасивне сприймання тексту, але урізноманітнення способів проживан-

ня сприйнятого забезпечать набуття дитиною емоційно-чуттєвого досвіду, що, власне, покладено в основу літературного проекту як ефективної форми освітньої діяльності.

3. Творчу взаємодію на основі сприйняття і проживання художнього тексту доцільно організувати таким чином, щоб не лише вихователь визначав свою педагогічну мету, а й кожна дитина могла визначити в ньому свої особисті смисли, сприйняла текст як особисто важливий, значимий. Інакше на включеність особистості, прояви самості в освітньому процесі розраховувати не доводиться. Саме літературний проект створює умови, за яких діалог із книгою стає значимим, набуває смислу для кожного з суб'єктів освітнього процесу. Але щоб діти відкрили свої власні смисли, ключова ідея передусім має бути осмислена самим педагогом як відповідь на запитання самому собі: «Що саме, яку життєво необхідну інформацію (переконання, настанову) я хочу, щоб діти винесли з цього тексту?». Сукупності програмних навчальних завдань замало. Знання має «працювати» на певну ідею, слугувати їй. Отже, осмислення перш за все педагогом багатовекторної, багаторівневої сутності літературного тексту може призвести до загального смислоутворюючого ефекту, сприятиме не лише розвитку мислення, а й емоційно-чуттєвої сфери (І. Кіндрат, С. Ладивір, Л. Фесюкова).

4. Художнє слово здійснює величезний вплив на свідомість, почуття, моральність людини, включаючи її в діалог із автором, з героями твору, з самою культурою (В. Кизилова, Л. Лохвицька, О. Савушкіна, О. Ушакова). Вагомими чинниками для успішного розгортання літературних проектів як інноваційної форми роботи з текстами стають правильний відбір літературних творів, осучаснення способів їх використання в освітньому процесі дошкільного закладу, розвиток культурологічної компетентності педагогів.

В основу організації літературних проектів покладено принцип текстоцентризму, що полягає в розкритті багатовекторності смислів творів та водночас розкриває інтегрований зміст освітньої діяльності, яка в подальшо-

му реалізується у спільній діяльності вихователів та дітей. Важливими в цій роботі є такі моменти: здатність педагога усвідомити відкриті та потаємні смисли книги чи окремого твору; мета і завдання, які ставить педагог перед собою щодо роботи з дітьми за цим текстом; правильний вибір твору, який би знайшов відгук у душі сучасної дитини; добір ефективних методів, прийомів, способів і форм організації діяльності дітей за художнім текстом. Ці положення лежать в основі побудови та реалізації літературного проекту, інструментом планування та забезпечення інтегративного підходу в якому є *методичний конструктор* (О. Безсонова, Н. Гавриш, І. Кіндрат).

Розробка технологічних аспектів літературного проекту дала змогу визначити загальний **алгоритм конструювання літературного проекту**, який може містити такі **складники**: складання інтелектуальної карти як спосіб планування освітньої роботи на основі літературного твору; підбір форм і методів реалізації змісту проекту на різних його етапах; розробка творчих завдань і вправ за змістом твору та дидактичного матеріалу.

Інтелектуальна карта може відображати або лише його смислові вектори, або більш ґрунтовно виокремлювати і змістові аспекти, і засоби та методи реалізації проектних завдань. Наскільки вихователь зможе проникнути у смислові нюанси твору, вловити його багатоманітність і розширити можливості використання тексту, настільки змістовною та розгалуженою буде інтелектуальна карта.

Суть конструювання літературного проекту полягає в комбінуванні на кожен день інтегрованих та міні-занять, полілогів, дидактичних та інтерактивних вправ і ігор, розвивальних завдань різної спрямованості, самостійної діяльності в центрах розвитку. Усі ці форми та методи роботи узгоджуються із багатовекторністю смислів твору, як це видно з інтелектуальної карти. Отже, в доборі форм і методів реалізації змісту проекту має діяти принцип урізноманітнення способів організації освітньої діяльності (індивідуальної, парної, підгрупової, командної, загальногрупової)

та видів активності, що і складає щоденний освітній процес. СENS літературних проектів – не в пошуку незвичайних чи якихось особливих форм організації навчально-виховної роботи, а в *єдності всіх освітніх, виховних впливів*, що мають на меті особистісне зростання кожної дитини. Літературний проект – це наповнене творчістю спілкування з дітьми із активним залученням і «проживанням» літературних подій як джерела різноманітних життєвих смислів та мотиватора різних видів діяльності.

Розробка теорії та технології літературних проектів дала змогу виокремити різні способи їх конструювання.

Суть **першого способу** полягає в *побудові літературного проекту на основі одного твору*, що виступає змістовим і смисловим стрижнем, коли кожен із днів його розгортання реалізує одну з ключових ідей.

Цей спосіб передбачає виділення кількох смислових напрямів на основі одного твору. Наприклад, **казка Володимира Сутєєва «Яблуко»** – її герої (Ворона, Заєць, Їжак і Ведмідь) знайшли в осінньому лісі яблуко і намагалися визначитися, кому це яблуко має належати – може стати основою літературного проекту, реалізованого у межах таких тематичних циклів; «Кожному – своє», «Мир краще суперечки», «Як це – діяти справедливо?», «Осінь у лісі». На основі твору ми можемо виділити такі ідеї та змістові напрями і забезпечити їх проживання різними видами дитячої активності:

Кожному – своє. Всі ми різні за здібностями, вміннями, потребами і перевагами, як і герої казки. Якщо об'єднати можливості кожного, гуртом можна стати сильнішим. Уточнення зовнішніх, внутрішніх, життєвих відмінностей кожного з персонажів казки, зіставлення їх і порівняння, обговорення можливостей щодо проживання в лісі – допоможе дітям зробити перенос на відмінності між людьми, які мають їх об'єднувати, а не розділяти.

Мир краще суперечки. Суперечки та їх неприємні наслідки (бійки і образи) виникають тоді, коли супротивники не хочуть і не можуть домовитися. У суперечці кожен ризикує постраждати. Для реалізації цієї теми важливо обговорити

ти з дітьми можливі причини суперечок і способів виходу з них із подальшою організацією творчої взаємодії, в якій зіштовхнулися б різні думки і підходи, і діти вимушені були б самостійно шукати способи збереження миру.

Як це – чинити справедливо? Ця тема може мати не лише моральний (урахування й повага до інтересів кожного), а й математичний акценти, спрямованість на засвоєння ділення цілого на частини: як розділити яблуко на усіх. Допоможуть у реалізації цієї теми полілоги про сутність справедливості, етичні розмови, математичні вправи з ділення цілого на частини; практична діяльність дітей у підгрупах у ситуації обмеження ресурсів, де діти практикуватимуться вчиняти по-справедливому.

Природничий напрям твору в темі «Осінь у лісі» може допомогти дітям створити в уяві картину осіннього лісу, де в кожного з мешканців свої передзимові турботи. Дидактичні ігри, художньо-предметна діяльність на основі різних матеріалів, використання загадок, мовленнєві вправи і багато інших способів ефективно прожити цю тему.

Реалізуючи цей літературний проект, ми зрештою разом із дітьми прийдемо до основної ідеї, що звучить у творі: краще, якщо яблуко стає не причиною розбрату, а об'єднує.

Проілюструємо названий спосіб організації літературного проекту за змістом відомої казки Г.-К. Андерсена «Дюймовочка».

ВЕЛИКИЙ СВІТ КРИХІТКИ ДЮЙМОВОЧКИ

Пояснення для педагога щодо організації проекту. Якщо були б серед казок королеви, то такою могла стати казка «Дюймовочка» Ганса-Крістіана Андерсена. Адже в ній цілий світ! Разом із дітьми відкривмо його.

Створення інтелектуальної карти та добір відповідних методів і прийомів роботи до основних напрямів теми. Пропонуємо пройти казковою стежкою по нашій інтелектуальній карті.

Напрямок «Казкові чарівності»: Казка, жанрові особливості; Казкові герої – реальні й фантастичні: люди, тварини, ельфи; Фантастичні події (народження дівчинки із квітки; країна ельфів) і чарівні предмети (чарівне зернятко).

Казковість історії про крихітну дівчинку очевидна. У ній є й чарівники, точніше чарівниці, здатні виростити з чарівного зернятка у квітковому горщику справжню дівчинку. Є ельфи, дивовижні істоти, які вражають своєю витонченістю і красою, навіть ціла країна, де вони мешкають серед квітів, пісень і чудесних птахів. У казці є й чарівна річ – зернятко. Але запрошуючи дітей до колективної словотворчості, можна стимулювати їх придумати, які інші предмети могли б допомогти перетворити зернятко на крихітну дівчинку, яким чином дівчинка могла б стати такою маленькою. Виокремити чарівників і чарівні предмети допоможе бесіда за змістом казки з опорою на ілюстративний матеріал; художньо-предметна діяльність зі створення образу крихітної дівчинки.

Наявність єдиної казкової лінії – втеча Дюймовочки від небезпеки й водночас велика кількість конкретних епізодів (радісне життя на столі серед квітів; небезпека весілля з прегидким Жабом; втеча з метеликом; кошачий бал; підземна схованка у старої Миші; нарешті перетворення на маленького ельфа – дають змогу змодельовувати послідовність подій за допомогою геометричних фігур чи предметів-замінників, скористатися символізацією та використати найрізноманітніші види й техніки художньо-предметної діяльності.

Напрямок «Таємничий світ природи». Особливості життя річкових тварин, комах, птахів і гризунів у різні періоди року. Нові знання про тварин, про які довідалися із казки. Люди і тварини: чому вони один одному потрібні? Під час розгортання казкових подій діти мають можливість «побувати» разом із героями в житлах не лише на землі – у знайомій дітям ситуації людської оселі, а й під землею (житло гризунів, про яке діти мало що можуть знати), на воді та під водою (різноманітне життя мешканців зеленого ставка) і навіть у повітрі, коли ластівка приносить дівчинку в пташиний рай, – тобто ненав'язливо (якщо ми їм допоможемо зосередити на цьому увагу) розширити уявлення про багаторівневість і різноманітність простору: на кожному з рівнів, у кожному ареалі вирує життя. Навіть якщо ми не бачимо його і не замислюємося про

нього. І все живе, хоч де б воно жило, заслуговує на повагу і прийняття самого факту свого існування.

Крім того, природничий напрям можна реалізувати через представлену в казці широку палітру різних видів комах, рослин, тварин, уточнення з опорою на вже засвоєні раніше дітьми знання про особливості їх існування. Цьому сприятиме *відгадування та складання дітьми загадок* про всіх, хто згадується в казці, *виконання вправ і пізнавальних завдань* на основі коректурної таблиці «Тваринний світ», розглядання ілюстративного матеріалу, стимулювання дітей до самостійного пошуку інформації в енциклопедії, імітаційні вправи тощо.

Наступний напрям є не менш цікавим для дітей. **Навчально-пізнавальний напрям:** теорія відносності в дії. Все, що здається нам таким, як є (великим, високим, важким, складним тощо), ми сприймаємо в порівнянні з чимось іншим. У казці «Дюймовочка» все змінює свої характеристики залежно від того, з ким або з чим його порівнювати.

Як і Аліса, героїня казки Л. Керролла, маленька Дюймовочка через свої надзвичайні пригоди дає можливість дітям невимусовно зрозуміти сутність теорії відносності: у сприйнятті будь-чого немає нічого, що мало б незмінні характеристики (для дітей це передусім параметри величини). Те, що здається малим, у порівнянні виявляється величезним, якщо наблизити його до дрібнішого предмета: ластівка, жабка, жучок – дрібні істоти відносно звичайної людини, але порівняно із крихітною дівчинкою вони величезні. Не лише коментоване розглядання ілюстрацій до казки, а й виконання дітьми пошукових завдань у групі на підтвердження справедливості відносного сприйняття параметрів величини за наступним обговоренням; *використання математичних завдань*, пов'язаних із вимірюванням у різний спосіб, розмірковування на тему, чи зручно й безпечно бути таким крихітним, як Дюймовочка, *порівняння* харчових потреб крота й людини (розмір кротових запасів можна унаочнити, запропонувавши дітям спробувати перерахувати реальні зернятка) та інші види роботи допоможуть дітям засвоїти закони відносності.

Життя головних героїв казки дозволяє підвести дітей до розуміння важливої істини: кожному потрібна родина. Отже, *проходження наступною стежинкою наближає дітей до осмислення теми сім'ї*, сімейства, яких чимало зустрічається в казці. Можна розглянути такі аспекти: дорослі й діти в родині. Сімейства тварин, комах і птахів. Закони стосунків у сім'ї: любов і турбота.

Для дітей дуже важливо час від часу проговорювати, які очікувані й бажані вони були для своїх батьків, як добре, що в них є родина, як самотньо почуваються ті, у кого немає жодної близької людини. Дидактичні вправи на визначення тваринних сімейств доводять, що в будь-якій родині діють одні й ті самі закони: дорослі турбуються про своїх малюків, діти втішають своїх батьків слухняністю, члени родин об'єднуються, щоб любити один одного. Усвідомлення цих істин допоможуть також полілог та розмови з дітьми про їхні власні родини, способи прояву турботи й любові.

Надзвичайно важливі уроки з *адекватної поведінки в небезпечних ситуаціях* дає дітям казка про маленьку Дюймовочку. Змалечку людина має навчитися захищати себе від небезпеки і бути готовою адекватно діяти в складних ситуаціях, коли треба захистити себе і своє життя. Маленька героїня змогла врятувати себе, адже діяла мужньо і швидко. Бажано допомогти дітям зрозуміти це, проаналізувавши в ході бесід та розігрування проблемних ситуацій, а також театралізацій за казкою дії дівчинки, коли її було вкрадено жабами, і потім, коли вона рятувалась від погоні за допомогою метелика і мотузки, і далі, коли Дюймовочка намагалася захистити себе від жука, і, нарешті, коли рятувала себе від небажаного весілля з Кротом. Обов'язковими для результативності роботи за названим напрямом має бути *звернення до власного життєвого досвіду дітей та включення їх у пошукову діяльність* зі швидкого знаходження декількох варіантів дій.

Отже, казка про маленьку Дюймовочку може стати, за умови правильної організації роботи за її змістом, справжньою життєвою енциклопедією для дітей і дорослих.

Рекомендації для педагогів з добору доцільних методів і форм роботи: ігри, вправи, завдання.

Мовленнєва вправа «Порівняння». Мета: вправляти дітей в умінні порівнювати казкові персонажі, виокремлюючи відмінні та споріднені якості та властивості.

Педагог просить дітей назвати реальні та чарівні істоти в казці «Дюймовочка». Потім, спираючись на ілюстративний матеріал, запрошує порівняти жінку й дівчинку, яка народилася з квітки: назвати те, що є спільним у зовнішності та можливостях для обох, а що є відмінним. Аналогічно можна запропонувати дітям уявити собі чарівницю, яка подарувала жінці чарівне зернятко: який у неї вигляд, на які дива вона здатна. Потім також можна запропонувати порівняти обох героїнь, які зовні мають багато спільного. Цікавим для дітей може бути порівняння дівчинки-ельфа та Дюймовочки чи її матері. Алгоритм порівняння може залишатися таким самим: вихователь спрямовує порівняльну дію дітей навідними запитаннями.

Полілог «Кріт і Дюймовочка – можлива родина?» з опорою на книжкову ілюстрацію. Мета: вправляти дітей у розмірковуванні, вмінні знаходити аргументи для переконливості своїх суджень; розвивати зв'язне мовлення.

Вихователь пропонує дітям уважно розглянути ілюстрацію до казки, розповісти про епізод, зображений на картинці. Пригадати, чому Кріт хотів одружитися з Дюймовочкою; чи хотіла того дівчинка; назвати хоч би два аргументи на користь того, що Кріт і Дюймовочка могли б стати сім'єю (якщо є спільне бажання; якщо живуть разом і турбуються один про одного). Потім пропонує назвати, у чому несхожість інтересів і бачення майбутнього Крота і дівчинки, що заважають їм стати родиною.

Виготовлення ігрового поля для режисерської гри за змістом казки. Мета: вправляти дітей у створенні ігрового поля для режисерської гри за змістом казки, доборі предметів-замінників; плануванні ігрового сюжету; вчити дітей креативній ігровій взаємодії.

Вихователь пропонує дітям пригадати найцікавіший епізод казки, об'єднатися

в підгрупи за схожими передбаченнями і створити на столі або килимку ігрове поле, щоб потім програти улюблений фрагмент казки або придумати нові епізоди. Педагог спонукає дітей придумати, за допомогою чого, яких предметів можна утворити нірку крота чи кімнату, в якій жила дівчинка, або болото, де жили жаби, тощо, які предмети-замінники використати, щоб пограти в казку. Вихователь може включитися у гру в якості одного з режисерів, коли очевидними стають утруднення дітей у створенні ігрового поля. Для створення ігрового поля можна використати великі картонні коробки, що дозволить дітям залишити його на більш тривалий час.

Лексико-граматичні вправи на основі ілюстрацій «Комахи», «Річкові сімейки», «Підземні сімейки» (утворення іменників, прикметників). Мета: збагачувати словник дітей; вправляти у знаходженні способів утворення іменників і прикметників; забезпечити високий рівень інтелектуально-мовленнєвої діяльності; розвивати слухове сприйняття.

Більш продуктивною та результативною буде робота з використанням наочності – ілюстрацій до казки. Вихователь, демонструючи картинку, спочатку пропонує дітям назвати, наприклад, мешканців болота, а потім швидко додавати слова до тих, які він буде називати: хвіст чий – жаб'ячий, рибацький; лапа чия? ..., крильце – яке? чие? Розглядаючи танцюючих комах, можна скористатися методом зіставлення: у метелика крильця..., а в мурашки – ... Аналогічно можна утворювати слова, розповідаючи про мешканців підземних нірок.

Математичні завдання і вправи «Зимові запаси Миші й Крота». Мета: вправляти дітей у визначенні кількості предметів за допомогою підрахунку чи порівняння, зіставлення.

Вихователь пропонує дітям перевірити, чи насправді Кріт багатий жених, порахувати, скільки в нього зимових запасів; радиться з дітьми, яким чином краще визначити розміри запасів: перерахувати (у який спосіб: по одному зернятку, парами, за допомогою мірок чи приблизно, тобто розділивши на купки). Можна запропонувати дітям

об'єднатися в команди та перевірити ефективність різних способів. Аналогічно можна перерахувати зимові запаси Миші. Як варіант, діти можуть визначати за вказівками вихователя, скільки зернят лежить на полицках чи в торбинках.

Полілог «Велике – мале, – як швидко може змінитися». Мета: вправляти в умінні розмірковувати, застосовуючи аргументи; підвести дітей до усвідомлення відносності величини залежно від того, з яким предметом порівнюють; стимулювати дітей знаходити аналогічні приклади відносності в довкіллі.

Попередньо можна запропонувати дітям визначити своє ставлення до судження: будь-що миттєво можна з високого перетворити на низьке, вузьке – на широке, товсте – на худе. Діти мають висловити своє ставлення не просто словами «вірю – не вірю», а ще й аргументувати свою позицію. Далі вихователь пропонує визначити, хто з дітей найменший на зріст, просить довести це, порівнюючи зріст дитини з іншими дітьми. Потім можна запропонувати знайти спосіб для найнижчої на зріст дитини миттєво стати вищою (поставити поряд когось чи щось ще нижчого – ляльку, стільчик, шафку тощо). Аналогічно можна разом із дітьми переконатися у відносності визначення інших параметрів величини.

Дидактична гра «Розвідники». Мета: закріпити зміст казки, казкових героїв; вправляти дітей у знаходженні в груповому приміщенні предметів із параметрами, на які вказує педагог.

Дітям пропонується пройти по груповій кімнаті і знайти іграшки або картинки, що відтворюють героїв із казки «Дюймовочка». Переможцем буде той, хто знайде більшу кількість відповідей. Діти можуть скористатися ілюстраціями до казки для полегшення виконання завдання. Інший варіант – діти розташовуються на стільчиках і, оглядаючи кімнату, мають знайти предмети, менші чи більші (за параметрами величини) чи за іншими показниками (відтінки кольорів, форма тощо) до заданих педагогом. Доцільно скористатися ілюстрацією до казки з журналу. Таким чином діти мають уявно зробити перенос від зображення на реальний об'єкт та його іграшкове відтворення: знайти предмет, який біль-

ший/менший за казкового метелика/ жука/крота тощо.

Художньо-предметна діяльність зі створення колажу засобом аплікації «Дюймовочка на балу в комах». Мета: сприяти розвитку комунікації в процесі спільної художньої діяльності дітей, спонукати домовлятися, переконувати, пропонувати тощо; розвивати вміння обирати потрібний для відображення художній матеріал.

Попередньо обговоривши з дітьми епізод потрапляння Дюймовочки до комах на гілки великого дерева, педагог пропонує уявити, як це могло бути, хто з комахок міг бути на тому балу, як вони були прикрашені і зробити спільно картину, яка б відтворювала цю казкову подію. Дітям пропонується об'єднатися у трійки-четвірки, домовитися про те, яка команда буде робити дерево з гілками, яка листячко, травичку, хто буде зображувати які групи комахок. Діти мають обговорити, які матеріали для роботи їм потрібні. Після збирання цілісної картинки педагог пропонує розповісти епізод казки, деталізований у художньому зображенні.

Дидактична художня гра зі стрічками «Дюймовочка серед друзів». Мета: вправляти дітей у знаходженні стрічок відповідної довжини, порівнювати, вимірювати довжину за допомогою умовної мірки.

Вихователь, попередньо об'єднавши дітей у підгрупи по трое-четверо, роздає кожній команді аркуш паперу з контурним зображенням персонажів казки: метелика, жучка, миші, ластівки, рибки тощо. У кожній підгрупі купа стрічок різної ширини і довжини. Завдання: обрати стрічки потрібного розміру і викласти на контур, намагаючись його заповнити. По ходу виконання роботи діти коректують вибір стрічок, вихователь звертає увагу на те, що прогалин не повинно бути. По закінченню діти розміщують навколо ляльки в образі Дюймовочки зображення її казкових друзів.

Другим способом планування й організації літературного проекту може бути спосіб *розгортання проектної діяльності на основі кількох творів*, об'єднаних спільною темою. Принцип побудови такого проекту ще можна

назвати «один день – один твір – одна ідея», враховуючи, що проект розрахований на тиждень. У такому форматі підбирають невеликі за обсягом твори, кожен з яких акцентує увагу на одному з аспектів спільної теми проекту, отже її різні смислові напрями опрацьовують на основі не одного твору, а кількох текстів. Наприклад, у межах теми «Краса навкруги» педагог-новатор І. Кіндрат пропонує обрати кілька творів, які допоможуть розглянути такі ідеї, що слугують темою кожного дня тижня:

- *Краса природи, кожне створіння – красиве і потрібне:* за казкою В. Сухомлинського «Соловей і Жук».
- *Чистота і порядок – це краса:* за оповіданням В. Сухомлинського «Соромно перед соловейком».
- *Краса доброго серця і добрих справ:* за оповіданням М. Коцюбинського «Артист».
- *Справжня краса – це розум і скромність:* за казкою М. Пляцковського «Конкурс краси».
- *Краса у праці:* за казкою В. Сухомлинського «Павук і мереживо».

Не будемо деталізувати організацію такого літературного проекту, адже загальний алгоритм зберігається. Зауважимо, що в журналі «Методична скарбничка вихователя» з 2014 р. представлено понад тридцять розробок різноманітних літературних проектів.

Специфіка **третього способу** здійснення літературного проекту пов'язана зі скороченими часовими межами його розгортання, оскільки один твір проживається протягом одного тематичного дня. Такий формат є зручним та простішим за попередні. На основі художнього твору можемо спланувати різноманітну діяльність дітей для реалізації упродовж одного дня (якщо ж не вдасться виконати все заплановане, можна продовжити наступного дня).

Продемонструємо особливості розгортання літературного проекту такого типу на прикладі *казки Галини Малик «Чому равлик ховається»*.

Якось до Равлика завітала Не-Дуже-Чемна-Жаба.

– *Запроси мене до своєї хатки,* – сказала вона Равликові.

– *Але ж ти у ній не помістишся,* – відповів Равлик.

– *Я ж прийшла до тебе в гості?* – спитала Жаба.

– *В гості... – роззублено мовив Равлик.*

– *Отож ти мусиш мене запросити!* – закричала Не-Дуже-Чемна-Жаба.

Ніяково стало Равликові. Справді, якось негарно виходить. Прийшли до тебе в гості, а ти не можеш запросити до хатки. Виліз Равлик зі своєї мушлі й каже:

– *Заходь, будь ласка!*

Почала Жаба лізти. І вона лізла, лізла і пхалася до маленької мушлі, аж доки мушля тріснула й розпалася на дві половинки. І залишилася бідний Равлик без домівки.

Він збудував собі нову хатку. Але відтоді, як тільки хтось торкнеться його, Равлик одразу ж ховається. Він думає, що це знову до нього в гості прийшла Не-Дуже-Чемна-Жаба.

Щоб допомогти дітям усвідомити основну ідею казки про Равлика – навчись відмовляти тим, хто не дуже чемно намагається порушити твою особисту територію, вихователь має підготувати дітей до сприйняття літературного тексту. Зосередити увагу на особливостях головних персонажів допоможуть: *рухова вправа «Покажи»* (порухайтися повільно, як Равлик, що повзе по доріжці); *рухова гра «Закрутився равлик»* (діти беруться за руки і закручуються у спіраль, наче равлик) та *дидактична гра* на основі предметних картинок «Великі і маленькі», що допоможе дітям усвідомити різницю між жабою і равликом, причину, чому гостювання жаби в оселі равлика є неможливим. Корисним може бути і звернення до власного досвіду дітей: хто з них близько спілкувався з равликами; порівняння равлика з іншими тваринами, наприклад, гусеницею чи метеликом за різними ознаками.

Важливим моментом є знайомство з твором та *бесіда-обговорення* за змістом твору. Запитання можуть бути такими: «Історія про Равлика – оповідання чи казка? У Равлика було ім'я? Як би ви його назвали? Як звали Жабу? Ви думаєте, це ім'я чи прізвище? Що свідчить про те, що Равлик вихований і чемний? Як би ви пояснили Равлику, чому не слід пускати в хатку Жабу? Як ви думаєте, чому хатка Равлика зламалася?».

Мовленнєва вправа «Добери слова»

допоможе дітям краще уявити персонажів: добери слова-порівняння про Равлика: вусики, наче...; очі, як...; хатка схожа на...; нога, як...

Але для літературного проекту важливо не лише засвоєння ідеї і змісту твору, а й емоційне його відтворення, проживання в різних видах активності та перенесення набутих важливих знань у власний життєвий досвід. Тому пропонуємо провести роботу в цьому напрямі. Це може бути *полілог* з теми «Як навчити Равлика відмовляти не дуже чемним сусідам?» або *колективне складання сюжету, ігрове вправління* в тому, як у різних ситуаціях навчитися чемно відмовляти на пропозиції, що вам не підходять. Кожна з обговорених, а потім розіграних ситуацій має обов'язково проходити через рефлексування. Протягом дня цікавими для дітей можуть бути пропозиції скласти розповідь про нові пригоди Равлика та його сусідів Щенятка, Гуски, Корови тощо на основі віршів Катерини Бабкіної:

*Кожен равлик равликову хатку
Повсякчас тримає у порядку.
Є там стільчик, креденс і полицка,
Але все це ду-у-у-у-у-же невеличке!*

Виготовлення персонажів казки з різних матеріалів засобами художньо-предметної діяльності допоможе підтримати інтерес до твору на довше.

Четвертий спосіб організації літературних проектів – об'єднання текстів як основи проектною діяльності за принципом жанрового розмаїття.

У літературних проектах, про які йшлося вище, основний акцент здійснювався на смислах, ідеях творів та способах їх реалізації. Такі проекти стали потужним інструментом формування світоглядних уявлень у дітей, сповна реалізуючи потенціал художніх творів у когнітивному, емоційно-ціннісному, духовно-моральному аспектах.

Цей спосіб організації літературних проектів запропоновано педагогом-новатором І. Кіндрат. Наприклад, літературний проект може бути спрямований на усвідомлення дітьми специфіки поетичного тексту.

До особливостей такого способу організації автор відносить:

- Акцент на способах роботи з літературними творами. Пропонуємо різ-

номанітні способи і методи роботи з творами на основі інтеграції смислових, змістових та емоційних аспектів у різні види діяльності дітей: мисленнєву, мовленнєву, художньо-продуктивну, ігрову, театралізовану.

- До літературного проекту пропонується дидактико-методичний супровід – практичні матеріали для роботи з дітьми в різних центрах розвивального середовища: математики, науки, слова, здоров'я, творчості, театру, гри. Ці матеріали можуть використовуватись і самостійно, а не лише під час реалізації проекту.
- Центральним у реалізації проекту стає створення дітьми і дорослими спільного творчого продукту, наприклад, книжки-саморобки. Це може бути книжка віршів, створених разом із дітьми, або відомих віршів, до яких діти намалювали ілюстрації.

Важливим для успішного здійснення літературного проекту є питання **принципів відбору літературних творів**. Обов'язковими мають бути: зв'язок тематики текстів із життям та інтересами дітей; динамізм розгортання сюжету; чітка структурно-композиційна організація, легкий для сприйняття стиль. Поряд із загальновідомими творами авторів-класиків ми використовуємо нові твори сучасних авторів (З. Живки, Л. Повх, Г. Манів, Н. Малетич, Н. Гербіш, Н. Сиротич, О. Кротюк, О. Луцесвської, В. Правотрової та ін.).

Принципово важливими є такі вимоги до побудови літературного проекту: забезпечення багатоканального сприймання тексту, застосування синтезу різних видів дитячої художньо-естетичної діяльності, інтеграція видів діяльності, в яких діти проживають текст. Тому особливо цінні твори, які, окрім казкового чи «розважального» сюжету, наповнені пізнавальним та моральним смислом, а також емоціями героїв, які легко проєктуються на життя дітей. Якщо певний пізнавальний зміст пропонується дітям вустами героїв літературного твору, а моральні висновки та смисли виводяться з переживань чи вчинків персонажів, то це значно легше присвоюється дітьми як власний смисл чи досвід.

Сподіваємося, що подані у статті рекомендації допоможуть педагогам

більш активно використовувати інноваційні форми ознайомлення дітей з літературними творами, щоб виховати культурних і зацікавлених читачів.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Арнхейм Р. В. В защиту визуального мышления // Арнхейм Р. Новые очерки по психологии искусства. – Москва : Прометей, 2004.
2. Барна Х. В. Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності дошкільників : навч.-метод. посіб. для студентів напряму підготовки 6.010101 «Дошкільна освіта» / укладач Х. В. Барна. – Мукачеве : МДУ, 2017.
3. Бех І. Д. Виховання особистості. – У 2-х книгах. – Київ : Либідь, 2003. – Ч. 1. – С. 160–196.
4. Выготский Л. С. Психология искусства. – Москва : Педагогика, 1987. – С. 186–251.
5. Гавриш Н., Ліннік О., Губанова Н. Сучасне заняття в дошкільному закладі : навч.-метод. посіб. – Луганськ : Альма-матер, 2007. – 474 с.
6. Гелб М. Дж. Как мыслить подобно Леонардо да Винчи: Упражнения, рабочая тетрадь / пер. с англ. Е. Ю. Андреева. – Мн. : ООО «Поппури», 2000. – С. 111–121.
7. Гин А. А. Приемы педагогической техники: Свобода выбора. Открытость. Деятельность. Обратная связь. Идеальность : пособ. для учит. – 2-е изд., доп., перераб. – Луганск : СПД Резников В. С., 2006. – 100 с.
8. Мелик-Пашаев А. А. Педагогика искусства и творческие способности. – Москва : Знание, 1981. – 96 с.
9. Ушакова О. Знакомим дошкольников с литературой: конспекты занятий / О. Ушакова, Н. Гавриш. – Москва : ТЦ «Сфера», 2012. – 224 с.

REFERENCES

1. Arnkheim, R.V. (2004). *V zashchitu vizualnogo myshleniya* [In defense of visual thinking]. In R.V. Arnkheim, *Novye ocherki po psikhologii iskusstva*. Moscow: Prometei.
2. Barna Kh.V. (2017). *Metodyka orhanizatsii khudozho-movlennievoi diialnosti doshkilnykiv* [Methodology of organization of artistic and speech activity of preschoolers]. Mukachevo: MDU.
3. Bekh, I.D. (2003). *Vykhovannia osobystosti*: Vol. 1 [Education of personality]. Kyiv: Lybid.
4. Vygotskii, L. S. (1987). *Psikhologiya iskusstva* [Psychology of art]. Moscow: Pedagogika.
5. Havrysh N., Linnik O., & Hubanova, N. (2007). *Suchasne zaniattia v doshkilnomu zakladi* [Modern classes in a kindergarten]. Luhansk: Alma-mater.
6. Gelb, M. Dzh. (2000). *Kak myslit podobno Leonardo da Vinci* [How to think like Leonardo da Vinci]. Minsk: ООО «Poppuri».
7. Gin, A. A. (2006). *Priemy pedagogicheskoi tekhniki: Svoboda vybora. Otkrytost. Deiatelnost. Obratnaia sviaz. Idealnost* [Techniques of pedagogical methods: Freedom of Choice. Openness. Activity. Feedback. Ideal]. (2nd ed.). Luhansk: SPD Reznikov V.S.
8. Melik-Pashaev, A. A. (1981). *Pedagogika iskusstva i tvorcheskije sposobnosti* [Pedagogy of art and creative abilities]. Moscow: Znanie.
9. Ushakova O., & Gavrysh, N. (2012). *Znakomim doshkolnikov s literaturoi* [Familiarize preschoolers with literature]. Moscow: TTs «Sfera».

Стаття надійшла до редакції 15.06.2018